3 1761 08126292 5

Istoriia Paryzhs'ko'i
komuny

DC
316
I744
1919

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

. 4. Рік 1919.

LISSAGARAY

Історія Парижської

КОМУНИ.

Перевів Т. Ф-н.

Ціна 15 центів.

Накладом
Видавництва Української Друкарні.

UKRAINIAN PRINTING
426 E. 9th St., New York, N. Y.

Ч. 4. Рік 1919.

LISSAGARAY

Istoriia

Історія Паризької КОМУНИ.

Перевів Т. Ф-н.

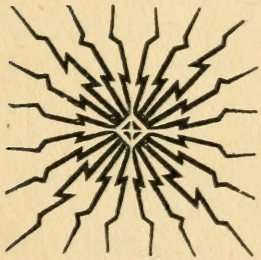

ЗБІРКА
ВАНА ЛУЧКОВА

Ціна 15 центів.

Накладом
Видавництва Української Друкарні

UKRAINIAN PRINTING.
426. E. 9th St. New York, N. Y.

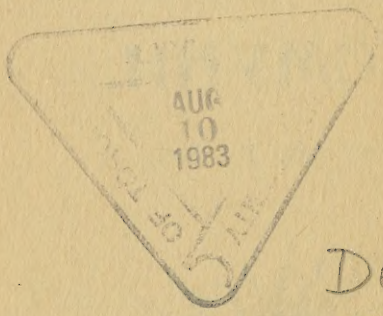

DC
316
I744
1919

Франція в передодни французько-пруської війни.

Через 18 літ висїли над Францією грізні ряди Наполеона III. Опанувавши в 1852 р. розливом крови, вигнанями, арештованями, цїсарську корону. Наполеон, своїми рядами допровадив край до дуже лихого стану. Інтереса підрядної держави були інтересом династії. Велику армію, яка істнувала за Наполеона I. заступлено за панованя Наполеона III. великою полїцією. При помочи сеї власне полїції, він вступив на трон; та полїція охороняла його перед гнївом незадоволеного народу.

Надзорови явної і тайної полїції були піддані всї поступовцї, енергічні горожани. Арештованя, вигнаня з краю, тревали без перестанку. Учені писателї, яких цїлий сьвіт поважав і шанував, як пр. Віктор Гуґо, Луіс Блянк, Едґер Квінет, Піррі Леру і богато инших перебували на вигнаню. Робітничий провідник Блянкі майже не виходив з тюрми.

Народна просьвіта була віддана під наглядь попам і релїґійним інституціям. Духовеньство в Франції незадовольнювалось відправлюванем богослужень по церквах, стреміло воно тягло до розповсюдненя своїх впливів на всї державні прояви і суспільне житя. За найлїпший осередок пригнобленя людських душ, духовеньство уважає опановане всїх народних шкіл. Під впливом попів школи, місто шири-

ти просьвіту, ширили темноту, убивали горожанське почутє, розповсюднювали пересади. Цїсар Наполєон, потребуючи морального попертя від попів, був дуже підхлїбним релїґійним товариствам і удїляв їм всякої матеріяльної піддержки. В 1856 р. згромаджене попів, яке було дозволене рядом, числило 65,000 членів і посїдали нерухомого маєтку вартости 200 міл. франків. Найменший маєток посїдали не затверджені правно згромадженя, толеровані владою. Всї ті т. зв. кондребації посїдали промислові підприємства, які не мали нїчого спільного з релїґією, фабриками лїкерів і т. д. Завдяки попертю Наполєона Ш. їх сила і маєток страшне скоро взростали.

Полїтичний устрій наданий Франції по замаху стану 1852 р. не задовільняв нїкого. Замах стану вдавсь Наполєонови лишень завдяки попертю богатих верств страшне перенятих (в їх понятях) розвоєм робітничого руху. В розрухах червоних 1848 р. богаті верстви боялись републики і творців її — робітників, і власне з сего з отвертими раменами готові були принято кождого, хтоб прорік енерґічні ряди, якіб боронили їх інтересів. з другої знов сторони робітники, офірою своєї крови здобули републику, до якої привязували надїю поправленя свого житя, не могли погодитись зі знищенєм тих надїй. Геройське червоне повстанє париських робітників проти єґо-

істичного ряду, зістало стлумлене по страшнім розливі крови, а причиною того була власне ся згубна обоятність, яка улекшила Наполеонови здобуте трону. Зіставши Бонапарте цїсарем, зніс всї полїтичні здобутки з 1848 р.

Установлене ним праводавче згромаджене яке вибиралось під державним напором, не мало права праводавчої ініціятиви, ані контролї над дїланем ряду. Свобода слова, згромаджень орґанїзованя ся і преси зістало знесене, для денникарства впроваджено адмінїстраційну систему остережень і замиканя ґазет. Посли, великі промисловцї, фінансїсти, взагалї представники висшої буржуазії, взаміну за попиране Наполеонських рядів користали з ріжних ласк і полекшій. Мимо того, що незадоволене в краю росло щораз то більше, опозиційних послів було небогато і не мали вони жадного значіня.

Гейби на перекір урочистій заповіди, що „цїсарство то спокій", Наполеон провадив безперестанні війни, щоби розголосом побід і здобичами відвернути увагу підданих від всїх внутрішних полїтичних і суспільних стремлїнь. Але не було сили, котраби могла повздержати розвій републиканських стремлїнь серед радикальної буржуазії і робітників. По виборах 1862 р. число опозиційних послів взросло, а по виборах 1869 р. лїві числили 50 членів, а в їх рядах кількох молодих, неприєднаних членів републиканського, робітничого сторонниц-

тва. По проголошеню висліду виборів на бульварах уряджено демонстрації. Поліція, щоби знайти підставу до арештовань, вислала тайних аґентів, які підбурювали загал, вибивати вікна в склепах, поревертати будки, які знаходились на вулицях малих купців, взагалї, викликали розрухи. Арештовано тодї 1500 осіб помеже ними редакторів радикальних ґазет, бесїдників і т. д.

Серед робітничих верств взростало незадоволене з рядів Бонапартого. Французький пролетаріят повернув до сил по тяжких ударах, який йому завдано революцією контреволюцією 1848 р. Підчас доповняючих виборів 1864 р. робітники виступили з манїфестом до виборців, в якім пораз перший виразно зазначують ріжницю помеже інтересами робітників а прямованем инших суспільних верств. Зрештою, проти тому манїфестови, який підписано 60 робітниками і який попер Делєсклюзе, редактор робітничої ґазети, оголошено контраманїфест, підписаний 80-ма робітниками, протестуючи проти підбурюваня клясового антаґинізму. Робітничий кандидат одержав 424 голоси, підчас коли 14.000 голосів дістав кандидат буржуазної опозиції.

Ті 60 робітників виповіли в своїм манїфестї свій погляд, що поправлене істнованя робітничої кляси повинно бути дїлом самих робітників, затвердили в острійший формі перший зїзд новоосновaного міжнародного робітничого товариства Інтернаціонал. Погляд той,

дуже скоро здобував нових приклонників, головно від 1868 р. коли цісар видав трохи лагіднійше право о вільности преси і згромаджень. Цілий ряд молодих писателів щиро віддалось робітничій справі і розпочали свою діяльність; не боялись вони ані криміналів, ані грошевих кар. В популярних брошурах, дневниках, проклямаціях остро атакували монархістичні ряди, пятнуючи всї лихі державні поступки, почавши від замаху стану в 1851, 2-го грудня, а кінчачи на надужитях міністрів і урядників. Аґітація та викликала репресії ряду. Поліція розганяла робітничі згромадженя, арештувала аґітаторів; членів париського комітету віддїлу Інтернаціонала поставлено перед суд за се, що належали до недозволеного товариства, засуджено їх на 1,000 франків кари, а товариство розвязано. Але париські робітники не підлали ся осудови, зараз, в місце засуджених вибрали нових членів комітету. Почались нові переслїдуваня. Оден з чотирох обвинених за се, що належав до нового комітету виголосив мову в котрій енерґічно і штучно боронит себе і своїх товаришів. Сим разом суд засудив обвинених на 3 місяцї тюрми.

В дни 2 падолиста 1868 р. на цвинтари Монтмартре відкрито памятник забитому в дни замаху стану 2 грудня, Бодіна. Народ в великім числї був зібраний на цвинтари. Бесїдники заповідали велику пімсту за збродні, які доконано 2 грудня, розлягались крики: „Хай

живе республика". Ряд внїс оскаржене проти тих бесїдників. Оскарженого Делєсклюза боронив молодий адвокат Ґамбетта, котрий в палкій своїй мові вияснив значіне 2 грудня і внїс акт оскарженя проти його справцям. Мова Ґамбетти потрясла цїлою Францією. Процес той став початком упадку другого цїсарства. Витворюєсь ряд нових ґазет промовляючих нечуваним до сего часу язиком, нападаючи на ряд зі всїх сторін. Дїє ся се в Парижи, Люґдунї, Тулюзї, Марсилії, Нантес і т. д. Засуджене дневникаря і посла Рочефорда на 6 місяцїв тюрми, викликує голосні розрухи париських робітників. Виставлено вже барикади, здавало ся, що розлив крови не мине, коли нагло показавсь підписаний найславнїйшими робітничими проводирами манїфест, взиваючий щоб не викликати перевчно вибуху, який може скінчити ся фатальною побідою. Помимо того, що народ успокоїв ся, полїція до 14 лютого арештувала 450 осіб, а гнет ряду тревав і на дальше. Членів Інтернаціонала всаджено до тюрми, а богато робітничих прозодарів мусїли втїкати за границю.

Тодї нагло вибухла французько-пруська війна. Обі держави хотїли війни, і кожде з них було певне, що побідить. Наполеон був жадний побіди, щоб уміцнити де-що вже надшарпану свою повагу. Буржуазія була жадна побіди, щоб усунути взростаючого економічно і полїтично на силах свого противника. Пруси знали дуже добре о внутрішнім розстрою Франції,

яку визискувала на всї кінцї бюрократія. За виповідженем війни виповілось 159 голосів проти 84. Робітники були противні війні і видали маніфест до нїмецьких робітників, протестуючи проти війни, а домагаючись спокою, вільности і праці. Нїмецькі робітники відповіли в тім самім дусї.

Війна. Ряд народної оборони.

Підчас, коли ряд голосив, що Франція зовсїм готова до війни, а Пруси не готові, в армії панували страшні непорядки. Не було анї запасів живности, анї мундурів, анї map. Не було в що вбрати і узброїти резервістів. Оден з ґенералів телеґрафував до міністра ось так: „не знаю де мої полки". Пруси виставили 450,000 чну армію проти 240,000 французів і завдавали їм удар по удару. Ряд тимчасом розголошував фалшіві вісти о побідах французької армії. На голов. вождів призначено якнайгірших ґенералів. Базайне, зовсїм побитий, зістав замкнений з армією в Мецу. Мек Магон, ідучи йому з помочию, зістав окружений нїмцями під Седаном і був змушений скапітулювати в дни 2 вересня, причім Наполеон Ш. дістав ся до неволї. В дни 21 падолиста Базайне піддав ся в Мецу.

Тимчасом незадоволене мешканців Парижа доходило до послїдного. Капітуляція під Сиданом вичерпала до решти в людях терпеливість. Громади узброїних народних ґвардистів в дни 4 вересня впали до салї нарад законодавчого згромадженя. Опозиційні посли ро-

били заходи, щоб успокоїти народ. Але се все було надеремно. Врешті Ґамбета змушений був оголосити детронїзацію Наполеона Ш. Народ домагав ся оголошеня републики і примусив послів, що ті пішли разом з ним до ратуша, який заняли були вже повстанцї. На ратуши побіч 3-кольорового повівав і червоний, робітничий прапор. Оголошено републику, а тимчасовий ряд віддано 10-ьом послам, меже котрими знаходились Ґамбета. Фавре, Сімон. Ферри. На жадане робітників, членами тимчасового ряду зістали вибрані також Делєсклюзе Блянкі і Ролїн. а в кінцї покликано еще, щоб доповнити уряд Рочефорда, який знаходивсь під той час в тюрмі за робітничі справи. Президентом ряду, званого рядом народної оборони, вибраний зістав Троху.

Слїдуючого дня почалась оборонна орґанїзація і затверджене републики. В усїх 20 округах Парижа вибрано т. зв. надглядні комітети, на чолї яких знаходивсь центральний комітет, зложений з окружних делеґатів (по 4 з кождого). „Комітет 20 округів“ видав манїфест в котрім зажадано вибору окружних рад, щоб віддати тим радам полїційний надзір, справу виборчу і відвічальність всїх судових влад безвзглядної вільности преси, згромаджень і орґанїзованя ся, приняти на власність міста всїх потрібнїйших знарядів, які знаходили ся в посїданю приватних осіб, узброїти всїх мешканцїв міста і вислати комісарів, щоб поклика-ли під оруже провінції. Дня 19 вересня нїмець-

ка армія окружила Париж і перетяла всі комунікації. Але ряд народної оборони не приготував ся для оборони столиці. Париж числив під той час 300,000 народної ґвардії, але ніхто не дбав, щоб вишколити їх в військовій службі. Париський ґарнізон складавсь з 240,000 жовнірів, які разом з народною ґвардією творили величезну армію, яка моглаб зовсім розбити нїмців. Але ґенерала Троху і цілий ряд не вірив в побіду.

Мешканці Парижа були незадоволені з ряду який нїчого не робив. Дня 31 падолиста розійшлась поголоска, що завішано оруже. Тисячі народу і ґвардистів впало до ратушу. головної кватири ряду, поскидали з уряду досегочасних членів ряду і вибрали уряд, який складавсь переважно з провідників робітничого уряду. Але париські міщани боючись робітничих рядів задержали давний уряд і поставили досить сильний опір новому урядови. Завдяки тій внутрішній борбі, яка поділила і народну ґвардію на два табори, оборона столиці проти нїмців проваджена була без енергії і певного підприємства. Робітники таки дальше домагали ся доконаня муніціпальних виборів, переконані, що комуна скріпить силу оборони проти облягаючим. Здібних до обонони було 400,000 Матеріялів до виробу армат і амуніції було досить. Народ не вірючи вождам, які під сей час доводили військом, покликувавсь на приклад великої революції, коли-то молоденькі ґенерали, покликані з рядів військ, відносили знамениті побіди над старими, сивоголовими вож-

дами. Почали домагатись муніціпальности, яка вірувала в таку будуччину, що все кировництво можна видерти лишень військовою силою з рук старих, нездібних ґенералів.

До 21-го падолиста ряд старав ся передусім приготовити проти вибуху розрухів, менше дбаючи за чужого ворога. Попирала його в тім буржуазія заповідаючи з гори, що не допустить до узброєня робітників і відданя їм переваги над иншими верствами. Дня 28 падолиста ґенерал Дуркот зробив напад на неприятеля, заповідаючи урочисто, що згине або побідить. Однак вернув побитий і живий. Инші напади рівнож не удавали ся. Облога тревала 4 місяці. Давно вже не стало живности. Народ їв миши, пси, коти; опал купували на вагу золот. Немовлята умирали, бо не мали молока, щоб їх прокормити. Парижани зносили і голод і холод, хороби, бомбардованя, але не допустили до підданя ся, хоть по правді, щораз то голоснїйші чутки ходили о капітуляції. Нараз відомости о переговорах з ворогом встрісли робітничими дїльницями Парижа. Кілька полків народної ґвардії зробили повстане зеґулярне військо привернуло порядок. Почались репресії. Всаджено до тюрми 83 людий, між ними 65-літного Делєсклюза. Вкінцї 28 сїчня Бунерку і Фавре підписали завішене оружя під услівем, що скличуть зараз народне згромаджене, розброять військо опріч одної дивізії і заплатить Париж 200 мілїонів контрибуції.

Вибори до народного згромадженя назначено на день 8 лютого. Інтернаціонал і робіт-

ничий комітет поставили своїх кандидатів. В Парижи вибрано Ґарібальді, Віктора Гуґо, Бляна Фелїкса Пията. З членів ряду перейшов лишень один Ґамбетта, одинокий чоловік, який домагав ся борби до послїдної краплї крови, ор ґанїзатор опору на провінції, який відзначав ся небувалою енерґією і Фавре. На провінції вибори випали дуже некористно для реп. партії. Вибори відбулись під кличем: „спокій чи війна“ ? Більші міста вибрали прихильників війни; селський народ голосував за сторонниками спокою. На скликанім до Бурдокс згромадженю на 750 членів було 450 монархістів.

Оголошенє Комуни.

Нове згромаджене вибрало реакційний ряд а на чолї того ряду був Тірса, який погребав репблику в 1848 р. Париж був занепокоений чимраз більше. 1 марця нїмцї мали ввійти до столиці. Війська, які вислано щоб стлумити розрухи браталось з народом. Народ забрав під свою власть тюрми і випустив всїх полїтичних переступників; 28 лютого відбулось засїданє комісії, яка була призначена, щоб уложити устави для центр. комітету народної ґвардії. Командати, яких комісії завізвала і представителї комітетів освідчили ся одноголосно за дальшою війною з нїмцями. Передмістя зброїли ся і приготозляли воєнні засоби. Катастрофа була неминуча; відволїкала її інтервенція кількох розсудніїших а впливових осіб. Інтернаціонал, федерація синдикалїстів і робітничих комітетів, повздержали загал від безцїльної борби, котраб могла допровадити до упадку републики.

1 марця нїмцї ввійшли до столицї. Париж мав жалібний вигляд; склепи позамикані улицї пусті і придушені в темнотї. 3 марця зібрались делеґати на наради над проектом устави для центр. комітету. Опріч монархістичного строю народного згромадженя, ходило головно надати відповідну власть комітетови для оборони републиканського устрою, щоби в остаточнім разї вилучити Париж зі складу Франції. Реакційні ряди завсїгди боялись републиканського і демократичного Парижа, тож рядові власти перенеслись до Верзалю, думаючи що там легше їм буде повалити републику і завести монархію, дїлаючи проти волї робітничої кляси і дрібної буржуазії, котра тепер получилась разом з робітниками.

Головним вождом париської народної ґвардії зістав іменований ґенерал д'Аввели, якого нїхто не любив. Ґвардія уважала то за нові кпини над нею. Гандлевий застій викликаний війною, зовсїм збанкротував, а ряд не увзглядняв просьб о продовжене термінів з виплатою векслїв на суму 150,000. Ремісники і малі купцї були зруйновані. Робітники були позбавлені працї не мали що їсти. Всї ті нуждарі голосуючи солїдарно, здобули більшість в вибранім 15 марця центральнім комітетї. Одинокою цїлию того комітету було охоронити републику перед монархістичними замахами. Комітет зараз оголосив, що народ не думає робити офензиви, але бороти буде як слід всїх своїх свобід. І оборона свобід прийшла в коротцї.

Париська народна ґвардія посїдала 250 ар-

мат, які набули зі складок в часі облоги. Ряд обавляючись позіставити так сильного оружя в руках ґвардії, постановив відібрати армати. На розказ Тірса, 18 марця реґулярні війська заняли арсенал, в котрім переховано армати. Тоді зібравсь великий натовп народу, проклинаючи військо; вкінці прибули там і ґвардисти і в протягу короткого часу відібрали військові армати. Велике число жовнїрів серед окликів „нехай живе република", перейшло на сторону ґвардії. Коли довідав ся о тім Тірса, зі всїма своїми міністрами опустив столицю і розказав військам опорожнити Париж і всї фортифікації. Роздратовані маси забили зненавидженого сенатора Томаса, а жовнїри замордували знов свого ґен. Лекота. Подібні народні ґвардії заняли опущені касарні, друкарню рядову і ратуш. Для оборони проти нападу рядових військ збудовано на многих вулицях барикади. День 18 марця взмічнив значіне центр. ком. Від сього часу був він признаний яко заряд міста; бурмістри паріських округів ввійшли з ним в переговори . На засїданю 19 марця комітет приступив до орґанїзації виборів. Оголошеня, які заповідали на 23. зробили на мешканцях дуже добре вражінє. Тогож таки дня комітет заняв міністерства і инші державні інституції, знїс стан облоги, суди военні і увільнив політичних вязнїв. Бурмістри округів і посли Парижа особисто ставились. взиваючи комітет, щоб той перестав провадити бунтуючу пропаґанду, а всю власть передав в руки згромадженя, зложеного з бурмістрів і вибраних послів. По довгих а палких переговорах, комітет постановив

вислати 4 делеґатів на згромадженє бурмістрів і послів, на якім до порозуміня не прийшло. Комітет опановуючи рядову друкарню, забрав також і урядовий дневник і почав оголошувати в нїм свої постанови і заміри.

Верзальскій ряд був безрадній. З провінції надходили слухи о повстанях в великих містах. Армія була непевна і не мала охоти битись зі своїм народом. Вкінци ряд здецидував ся відкликати з Парижа всїх урядників, числячи на то, що комітет не дасть собі тої ради з нардом великого міста і тим самим стратить популярність. Ранене військо полишено без опіки, а лїкарів відкликано до Верзалю. Але комітет дав собі дуже скоро раду. Грізнїйше було, що під той час в Парижи перебувало 300,000 без даху і позбавлених праці, які одержували з 30 цен. які виплачувано від 7 місяців з рядових кас. Не було їх чим прокормити тепер. В касї міністерства фінансів була сума 4 і пів мілїона франків, але делеґати комітету не хотїли рушати тої суми в неприсутности відкликаних до Верзалю урядників. З помочею комітетови прийшов французскій банк і позичив йому мілїон. Тогож таки дня роздано ті гроші нуждарям,

21 марця законодавче згромадженє розглянуло ситуацію, яку викликав Париж жаданєм автономії. Кількох більше поглядових послів внесло проєкт муніціпального права, домагаючись втїй хвили дискусії. Коли Тірс звернув увагу, що треба часу на се, щоб розслїдити справу, Клєменсо відповів, „а власне не мае-

мо анї хвилї до страченя". Стараня послів, які бажали склонити ряд до уступків, не допровадило до нїчого, посли вернули до Парижа з пустими руками, а тимчасом обурене ряду проти столицї росли. На згромадженю домагано ся щоб Франція узброїлась проти столицї. Монархісти піднесли голови і зажадали іменованя князя Орлеанського вождом армії. Заговір проти републики міг вибухнути кождої хвилї, а той страх сднав дрібну буржуазію для дїлань комітету.

Вибори до ради комуни назначено на день 26 марця. Центр. комітет, щоб зломати упір бурмістрів, іменував енергічних офіцирів, Брунеля і Дуваля комендантами народної ґвардії. Брунелеви дано розказ заняти ті віддїли передмість, які інтриґували в Версалю проти комітетови. Бурмістрів змушено до уступленя, тоді вони з кількома послами і з комітетом підписали відозву, яка зазначувала комунїяльні вибори на 26 марця; в тій відозві приторучено народови, щоб вибирав послів з поміж себе, з робітничої кляси. Вибори відбулись в найбільшім порядку. Виборці мали цїлковиту свободу, отжеж в склад комуни вибрано навіть богато противників комітету. Центр. комітет відкинув рядовий проект автономії міста, назначаючи на кождий округ без взгляду його мешканців по 3 представителї в комунїстичній раді. Комітет визначив по 1 репрезентантови на кождих 20,000 мешканців. Загальне число членів комуни вийшло отжеж 90. Вибрано 18 лїбералів і радикалів, а 72 представителїв робітників, серед котрих були вете-

рани републики з 1848 р. як Делєсклюз, Блянкі, Фелїкс Пият, також молоді борцї як Верморель, Лєфранкойс, Валяйне і богато инших. Серед вибраних було 25 робітників, як інтролїґатор Варляйне, столяр Пейнді і т. п. Слїдуючого дня 27 марця, в присутности великої громади людий і ґвардистів наступило урочисте проголошенє комуни. Член центр. комітету Ранвір зворушений проголосив слова: „Іменим народу оголошую Комуну". В тій хвили з 200-000 грудий вибух оклик: „Хай живе комуна"! Музика заграла, рознеслись арматні стріли. Загальна опанувала всїх радість.

Ряди Комуни.

Перше засїданє комуни отворив її член 72-лїтний Белєр. Старець той, ветеран революції 1830 і 1848 рр. був одним з основателїв Інтернаціоналу, але що був богатим промисловцем не хотїв вступити до орґанїзації, говорючи, що робітники повинни робити всьо сами без капіталїстів і підприємцїв. Комуна знала, що прийде ся її провадити завзяту борбу з Верзалем. На першім засїданю зажадано щоб наради були тайні, бо як ствердив Паскаль, Ґруссет, комуна не повинна робити так, щоб противники її знали, що в нїй дїє ся. Инші піднесли запит, чи можна бути рівночасно послом до народних згромаджень і членом комуни. Умірковані члени, чуючи так радикальні голоси, постановили усунутись. Тівард, Мелїне і инші зложили членські мандати, натомість Делєсклюзе і Курнієр зложили мандати до згромадженя.

Будь-що-будь робітники прямуючи до здобутя якнайширшої міської автономії і визволення її від переваги буржуазної центральної власти, стали проти дуже трудної задачі, до котрої не були приготовані, тимбільше, що бракувало більшости їх усьвідомлення і ширшого погляду. Комісії фінансів, поліції, війска, справ внутрішних, справедливости, просьвіти, праці і гандлю, які вибрані були комуною, взялись зараз до роботи. Комуна до кождої комісії призначила по одному або по 2 делеґатів, инші члени комісії були головно тільки її урядниками. На чолі фінансової комії були Жордес і Варляйде. Жордес домагав ся, щоб не рушати міліярдів, які зложено в французькім банку отжеж прийшлось шукати иншого жерела на покрите потреб великого міста. Дохід мав бути з телеґрафів, почти, безпосердних податків, цла, желїзниць і т. д. Опріч того видано 9 мілїонів міських гроший і 27 мілїонів капіталу міської позички. Взагалї в протягу 9 тижнїв істнованя комуни, видано 46 мілїонів, з того половину пішло на оборону, решта видатків пішло на вживленє 300,000 позбавлених працї.

Почта, помимо що більшість урядників на зазив версальских властий опустило своє становище, була зовсїм в повнім русї. Мінниця друкувала почтові марки, а потім била срібні монети, зі срібних знарядів, ордерових зьвізд і т. п. Видатки постарали ся ограничити до мінїмум. Більші платнї зменшено, малі підвишено. Гірше вже була з'орґанїзована військова

комісія. В бюрах було переповнено офіцирів, ґвардистів, домагаючись оружя, амуніції, живности, відсилано їх до инш ихбюр. Армат було около 1,000, але не богато їх було в ужитю; армати, що несли на дальшу віддаль лишились на валах, на сильній верзальскій артелерії прийшлось ставити опір малими канонами. Члени комісії робили всьо дуже лїниво і невідповідно; умундуроване ґвардії знаходилось в дуже лихім станї, а деякі баталїони зовсїм не дістамунурів. Не бракувало відважних, здібних офіцирів, але брак був здібних вождів. Головним вождом з початку був Клюсерт, бувший офіцир, якого видалено з війска за якісь неясні справи. Той авантурник провадив гуляще житя, тепер став по сторонї робітників і здобув прихильність більшости комуни. Вождом головного штабу був офіцир артелерії, радикал Роселє, полковник цїсарських вийск.

Комуна потребувала полїції для оборони порядку і власної охорони. В Парижі повстали заговори проти комуни. Злодії і волоцюги рівнож хотїли користати з нагод. Одних і других треба було пильнувати, попереджувати їх заміри, завсїгди памятаючи о свободї і особистій ненарушимости. Начальник полїції Равль Ріґот не був відповідний до свого становища, виконузав арештованя і ревізії дуже легкодушно, а не умів вислїдити великих проступків. Комісія справедливости розпорядила, щоб повідомлювано її о кождім арештованю, грозячи урядникам які без розслїджувань засуджували людий, грізною відвічальностію. В той спосіб

виспідженно самоволю і недбальство Ріґота і відставлено до димісії. Зрештою комісія справедливости мала мало роботи і не богато до неї здібности. Комісія просьвіти зовсім нездібна. Комісія праці, зложена виключно з робітників, поставила собі за задачу збадати квестію відносин працюючих до працьодавців, податкової реформи, сотворення робітничої статистики; отворила бюра праці по всіх містких округах. На жадане робітників заказала нічну роботу по пекарнях. Виробила проект охорони позбавлених праці, як також охорони робітників перед визиском з сторони капіталу. Осіонним декретом усунула всї витручування з робітничих заплат. Проектувала отворенє варстатів на засадї кооперації. Але до орґанізації праці зовсім не бралась.

Комісія справ внутрішних мала усьвідомити провінції і доносити їм о переворотї і поступі в Парижи, викликувати дальше анальоґічний рух по всіх містах Франції. З початку провінція домагала ся висланя делеґатів з Парижа, які-б орґанізували цїлий рух. Комісія ограничилась з висилкою делеґатів і тільки кількох вислала нездібних емісаріятів, а не звернула уваги на значнїйших, виливових республиканських дїячів. А тимчасом від співдїланя провінції залежав вислїд паріського руху. Рух на провінції не дозволив би на сконцентроване всїх війск в Версалю. Взагалї робота тої комісії ограничила ся на виданю кількох добре написаних, але безцїльних манїфестів. Отжеж проби повстаня, яке піднялось в

кількох містах зістали відразу здушені верзальськими властями. І так: здушено повстане в Ліоні, котрим доводив Італіянець Рікіоті Ґарібальді, так само здушено розрухи повстаня в Ст. Етінне і в Крусот, рівнож в Марсилії, де комуна через 10 днів удержалась при житю, а де розрухи здушено бомбардованем міста і розстрілянем 150 повстанців. Не ліпше повелось в Тулюзї і Нарбонї.

Верзаль проти Парижа.

Верзальский ряд постановив грізним розливом крови здушити повстане в Парижи. До сего пхали його паризькі капіталісти і реакційна більшість народного згромадженя. Паріські радикали спробували виступити в ролї посередників, домагаючись сповненя політичних жадань комуни. Утворили вони „лїґу прав Парижа“, яка творила постулят автономії столиці. віддане охорони її народної ґвардії т. є. вільним горожанам, а не наємній поліції. Тірс запевняв тих посередників, що не допустить до упадку републики, що власти приготовляють уставу о саморядї, але заповів, що не думає входити в переговори з бунтівниками і жадає безпроволочного підданя ся. Зараз, як тільки відійшла депутація Тірс на народнім згромадженю зажадав виключеня від прав саморяду всїх міст, які числили перейшло 20,000 мешканців. Згромадженє застосовучись до того жаданя, позбавило автономії Парижа і всї більші міста Ґранції. Від толї Париж і Верзаль почали приготовлятись до борби. Мек Магон зі-

став вождом армії, яка була вислана на Париж а котра числила 130,000 війска.

Паріські війска мали в своїх руках 5 полуднево-всхідних фортів, инші були в руках нїмців. На протилеглих взгірях Тірс умістив 293 тяжких фортових армат. Проти версальців вистарчило б комуні поставити 60,000 війська, але з причини анархії, яка панувала в військовій комісії паріська армія нїколи не переходила числа 16-17,000. Кавалерії зовсїм не було, артилеристів було на папери 2,500 а в дійсности ледве 500, з 1,100 канон уживано лишень 200. На вождя війск іменовано Клюсерта. Поляк Домбровський, бувший російський офіцер, забрав кілька сіл на захід Парижа Центральні, найбільше загрожені фортифікації були обсаджені 10,000 жовнірами і 150 арматами. В кінцї лївим крилом доводив офіцир польського повстаня з 1863 р. Врублевський.

Роз'ентуезмований паріські робітники не вірили, щоб Верзаль міг вислати свої війська проти Парижа, щоб війська ті стріляли до народу; переконані були, що полки верзальські перейдуть на сторону комуни. Комуна піддержувала легкодумне переконане Парижан, видаючи манїфести, оголошуючи в ґазетах артикула, вславляючи силу народа, годуюча в критичній хвилї народ байками. Урядові ґазети комуни провадили отверто зі собою борбу. Побіч признаних, правно вибраних через загальне голосоване властий, функціонували також самозванчі власти. Центр. ком. який не істнував вже леґально, хотїв переводити военнимй опе-

раціями і панувати над цивільними властями, витворив цілий ряд судкомітетів, котрим повірив рішні діла заряду військом. І в самій комуні не було згоди, умірковані провадили борбу з радикалами.

Військові вожді одержали від комуни розклад ограниченя ся що до дефензиви. Але не було загального пляну оборони, ані також правдивого головного вожда. Кождий вождь віддїлу мав робити на власну руку. Декотрі баталїони позісвавали на постерунках 20-30 днїв, безвсїх найпотрібнїйших осередків, инші знов тягло позіставали в резерві. Офіцири і жовнїри нераз опускали свої пости, дисциплїни не було. Найголовнїйші вожді цілі днї свої мусїли тратити на безцільних сварках, не можучи здобути ані одної армати.

Верзальський ряд з тої причини набрав більшої відваги. 2 цьвітня верзальскі війська розпочали огонь. Канонада заскочила несподївано Париж. Нїхто не хотїв повірити, що то бомбардоване. Але дуже скоро огорнув всїх ентузиязм, почали будувати барикади, витягати армати на вали. Втій хвили зібралась виконавча комісія комуни. Трох ґенералів освідчили ся за офензивою, але чотирох позісталих членів спротивили ся сему задля браку армат штабу і вождів. Проти більшости війська зачали свою роботу. Недосьвічені офіцири Берґерет і Дуваль предложили плян походу суперечний з елементарними засадами тактики істратеґії. Армію комуни подїлено на кілька колюмнів, з котрих кожда мала виконати спе-

ціяльну задачу. Тільки колюмни Дуваля і Флюранта дійшли на презначене місце, инші з причини нездарства вождів і браку дисциплїни розлетїлись на першу сальву верзальців. Флюрент на чолї 1,000 жовнїрів мусїв цофнутись, а забравший до неволї зістав на місци зарубаний. Віддїл Дуваля рівнож мусїв піддати ся; Дуваля з його 2 помічниками розстріляно.

Поражене то застрашило несьмілих, а піднесло духо в відважних. Форти боронились зна менито; канонада париської артелерії змусила верзальців до цофненя ся з занятих позицій. Виконавча комісія зісунула Берґерета з рожла і віддала військо під власть Домбровського. Він, не тратячи часу, напав несподївано в ночи на позиції верзалців, розігнав їх, забрав їм армати і розпочав дальше острілювати позиції противника, підчас коли брат його фортифікував заняту позицію. Верзалці, пробуючи відібрати стрчені позиції, зістали відперті. Але всї ті здобичі марнували бездїльність і нездарність комуни. Замість визискати обурене викликане смертію Флюрента і Дуваля, комуна на внесок Пиата обраджувала над сим, щоб поставити мінїстрів перед суд і конфіскатою маєтків, помимо, що власть комуни не могла досягнути мінїстрів. Не менше були безцїльні були дискусії над відкиненем ухваленого в Верзалю буджету мінїстерства релїґій, яке також порушив Пият. Страшний був непорядок. Домбровський не міг допроспти ся помочи і даремно пробував опанувати дальші позиції

противника. Заатакований цїлою бриґадою, по 6-годиннім опорі мусїв цофнутись. Слїдуючого дня версальцї атакували Атуйрес. Домбровський, одержавши ледве 300 жовнїрів нової сили, ставив їм завзятий опір.

Дня 28 цьвітня бомбардоване фортів тревало дальше. Але фортам зовсїм не посилано помочи, отжеж версальцї дуже скоро ударили на Ісси. Комуна цїлу вину неудач зложила на Клюсерета, котрого прогнано з ряду і арештовано. Понеже загал домагався диктатури, переконаний, що то одиноке средство ратунку, комуна почала радити над утворенем „ратунковий комітет“ і, по дуже довгих ігорячих дискусіях постановлено той комітет вибрати. Але комітет вибраний незначною більшостю голосів, не мав жадної поваги. З його 5 членів оден тілько Россолер був енерґічний і працьовитий, инші були зовсїм до нїчого. Від того часу заострились непорозуміня еще більше. Почалась завзята борба меже більшостію а меньшостію.

Наслїдком Клюсерета іменовано Россета, і до того іменованя привязано великі надії. Зміни в ряді погоршила ситуацію. Комітет ратунковий, розпоряджав без відома головного вожда, Врублєвському і Домбровському розказав посилати поміч до Ісси. Оджеж, коли версальцї напали на ослаблені позиції обох тих вождів, ті не можучи ставити їм великого опору, мусїли цофнутись зі стратою 50 забитих, 200 взятих в полон і 5 армат. На засїданю комуни Пият заперечив, щоб дати поміч Домб-

ровському, однак його переконано, що помочи потреба і втіи хвилї відложено його до демісії. Росет впровадив строгу дисципліну, але будучи лишень теоретиком, не міг собі дати ради.

Форти Ісси безперестанно бомбардовано, а 8 мая почали обстрілювати Париж з 70 армат великого калібру; кілька дільниць зовсім зруйновано. Тимчасом комуна провадила сварку з центральним комітетом. Вечером того дня форт Ісси опорожнено. Росет, довідавши ся о тім, зажадав димісії, твердячи, що не може доводити, там де всї розправляють, а нїхто не слухає. Але того дня відбув ся перегляд 78.000 ґвардистів, з котрими чейже було можна зробити енерґічнїйші кроки. В комунї Делеклюзе виступив з острою критикою рат. ком., закидаючи йому бездільність, нездарство, сварки і взиваючи його до енерґічнїйшої роботи. Острі слова ветерана не пішли на вітер. На хвилю забули на сварку, вибрано новий ратунковий комітет, а делеґатом до військової комісії іменовано Делеклюза.

Версальський ряд потребував морального попертя цїлої держави. В тій цїли хитрий Тірс представив провінціям комуністів як злодіїв і розбишак, твердячи, що тортурують і мордують вони взятих до неволї жовнїрів, дають затроєну поживу. Провінція вірила тим поголоскам, тимбільше, що і в народнім згромадженю люди тої міри, що Луіс Блянк і Шокслїр виступали проти центрального комітету. Але початок облоги Парижа відтворив очи впровадженим в блуд. Не вірно вже, щоб для

побіді шайки збродняріе треба було великої армії. Провінції взивали Тірса, щоб зробив спокій з Парижом. Робітники урядили на провінції манїфестації в тім дусї. Домагано ся скликаня конґресу делеґатів всїх французьких міст, котрийби закінчив борбу, запевнив автономію міст і потвердив републику. Тірс бачучи небезпеку, взявсь способу. Заказав скликане конґресу, а префектам розказав арештувати радикалів. Від 30 мая Тірс був паном ситуації. Удало ся йому віддїлити Париж і тепер вимірив столиці послїдний удар.

А тимчасом комуна, не здаючи собі справи з ситуації, тратила час на сварки і дискусії. Оборона йшла дуже лихо. Делеклюзе працюючи з цїлою енерґією нїчого не міг зробити. По здобутю форту Ісси, верзальці, мимо геройських дїл Врублевського, здобували постепенно инші форти, бомбардували місто. Перелякана комуна стратила голову. Меншість зріклась відвічальности і виступила з комуни. Вибрані наново члени меньшости не зістали приняті більшостию. Бурливі народи комуни перервав зибух порохівні, яку висадили в повітре аґенти Тірси.

Аґонія Комуни.

Комуна розлїталась. Лишень парижани не вірили в блискість катастрофи. Театри були переповнені. Концерти і видовиска відбувались серед гуку армат. Тілько на передмістях тревала безперервна борба. Там пукали

бомби, горіли доми, гинули люди. День в день верзальці щораз тїснїйше окружали місто. Щораз більше батерії острілювали Парнж.

Комуна все таки була бездільна; через 7 тижнїв збувала лишень кілька барикад і редут. Її батерії не стріляли; комітет охорони нарікав, що нема жовнїрів і розпоряджує лишень 6000 війська. Дня 20 мая острілювало місто 300 облягаючих армат. Тогож дня верзальці довідались від шпіонів, що брами міста не суть замкнені. Отжеж верзальське військо, користючи з тої нагоди, малими віддїлами почали входити до міста. Домбровський довідавшись о тім, завідомив комітет охорони, котрий розпочав дискусії над дальшою обороною міста. Поки Домбровському вислано поміч, верзальці двома колюмнами без жадного опору заняли два важні стратеґічні місця в середнї міста Трокадеро і Автемпс. Рано Домбровський зявивсь в ратуши з доносом що верзальці ввійшли до міста, та що панує між ґвардистами деморалїзація, які зовсїм не хотять боротись з противником. Ґвардисти розбігли ся. Ударено на алярм. Ледви кілька тисяч згромадило ся перед ратушом. Комітет взивав до будованя барикад. Але тимчасом верзальці щораз то більше дїльниць. Колюмна їх входячи на пляц де ля Конкорде спіткала Брунеля з 150 жовнїрами і кількома арматами. В Батіґнолес повстають барикади. Зачинає ся завзята борба.

Комуна з входом непріятеля, 21 мая, закінчила дїяльність, не впливаючи на дальші випадки. Від тодї не було жадної власти. Побудовано сотки барикад, але без цїли і начального доводу. О год. 2 склепи були замкнені; бульвари пусті, на рогах вулиць почали будувати великі барикади, на котрих поставлено гармати. О 8 год. вечером повздержано верзальцїв в дальшім їх походї. Завзята провадилась борба. Всї стали на барикадах: і старі молодї і жінки і дїти. В вітторок (23 мая) канонада зачалась о 3 год. рано. Верзальцї заняли Монтмартре, де боровсь женський віддїл під проводом Людвіка Мічель і росіянки Димитрової. Звільна, крок за кроком, верзальцї мусїли здобувати кожду пядь землї, допускаючись притім страшних мордів і різнї. На Монтмартре замордували 42 мущин, 3 женщинї і 4 дїтий. Всїх, яких забрали до неволї, поубивано. І до вечера заняли половину міста. Домбровський зістав смертельно ранений. На другий день поховано його: Дня 24 рано комуна опустила ратуш. Верзальські вій ська заняли 5-ту часть Парижа. Врублєвський тримав ся еще, відбив 4 полки верзальцїв. Того дня верзальцї доконали страшної різнї, мордуючи всїх, які їм були не були до уподоби. Цїлий Париж в поломінях. Згорів будинок справедливости, згоріли Тулєрії і богато инших домів, Війська стріляли навіть до шпиталїв і возів, які везли ранених. Комунїсти,

хотїли відімститись, спалили дім Тірса, а народне згромаджене дало йому в заміну замок на провінції. Тепер і комунїсти почали мститись і розстрілювати забраних до неволї.

В вівторок (25-го) мале число ґвардистів боронилось еще по геройськи. Віддїл Врублєвського розбито, Делєсклюзе впав, Брунель і Димитрієва були тяжко ранені. В пятницю і суботу здобуто послїдні барикади. Гурток, який боронив ся на цзинтари Пере Лячез вистріляно всїх до одного. Цїлий „кервавий" тиждень тревало здобуте Парижа, а в протягу тих 7 днїв впало 3,000 робітників, коли верзалщї в протягу цвітня і мая втратили 877 людий.

Загал заднїй відплати за ті згнущаня над ним, напав на ратуш і замордував 48 увязнених, яких комуна поарештувала яко сторонників верзальского ряду.

Побіда порядку.

В Парижи панував терор. Всюди трупи і руїни. По вулицях віддїли войськ. Опір зломано, а побідники сталисъ катами. Кілька тисяч народу всаджоно в тюрму. В одній лишень тюрмі Ля Рокете розстріляно 28 цьвітня 1,900 людий. Почали урядувати воєнні суди, без розправ і протоколів реферували вироки смерти. Загалом після урядових виказів виконано 17,000 засудів смерти. Від 21 до 30мая увязнено 38,568 людий, в тім 1,057 женщин 651 малолїтних. Тюрми були переповнені, тюремників годували сухарами і солониною. Около

2,000 осіб вмерло в тюрмах, решту поставлено перед воєнні суди. Перші стали перед судом членом Комуни; з 17 оскаржених 2 засуджено на смерть, 2 випущено на волю, а решту засуджено на депортацію або тюрму.

В Парижи і істнувало 26 воєнних судів, як називали їх „судових мітралезів". Рудіями були офіцпри, котрі боролись з комуною. Обжалованим не позволено брати оборонців. З посеред вязначних комуністів Росселя засуджено на смерть, Рочефорта на депортацію, так само і Людвіку Мічель. З 35,000 увязнених 22,000 випущено на волю, 10,500 поставлено перед воєнний суд, з тих 270 засуджено на смерть, 410 на тяжкі поботи, 7,500 на депортацію, решту знов на досмертну тюрму.

КОНЕЦЬ.

ЧИТАЙТЕ НАЙНОВІЙШІ КНИ

Здобутя Бастилії (Історія фран. революц
„Сьвідки" Сценічний жарт на одну
написав — Микола Курцеба.
Соціольоґія й соціяльні науки. Напис
Е. Діркгайм.
Історія паризької комуни.
Маєм на складі найновійшого рода
писні картки.
Послідная трапеза.
Пераміда
Т. Г. Шевченко.
Н. Ленін.
Л. Троцкий.
К. Лібкнехт.
Роза Люксенбурґ.
К. Маркс.
З Російського Музея Александра III.
Іван Франко.
Як виглядали перші люди (Адам і Ева)
Маєм на складі всіх видзначних лю
Російської Революції. Унас можети на
на бажане ріжного рода переписні ка
На більшім замовленю даємо великий о

Пишіть і замовляйте на понищу ад

UKRAINIAN PRINTIN
426. E. 9th Street,
New York, N

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 30 11 09 013 8